

Magdalena Bartosiewicz

Muzeum w Łowiczu

Wycinanki łowickie - lokalnie, regionalnie, globalnie

Muzeum w Łowiczu posiada największą w Polsce kolekcję wycinanek łowickich liczącą blisko 2700 sztuk autorstwa ponad 170 twórców. Dokumentują one rozwój i przemiany tej dziedziny regionalnej sztuki od XIX wieku po czasy współczesne.

Wycinanka łowicka to jedna z ciekawszych form polskiej papieroplastyki ludowej. Jako wyraz artystycznych uzdolnień Księżaków (grupy etnicznej zamieszkującej region łowicki leżący we współczesnych granicach powiatów łowickiego i skierniewickiego) stała się ważną częścią ich kultury materialnej. Pojawiła się w I poł. XIX wieku, kiedy

w Konstancinie-Jeziornej pod Warszawą rozpoczęto produkcję kolorowego papieru glansowanego nazywanego dziś wycinankowym. Do okresu międzywojennego w regionie łowickim wycinanki tworzone, by przyozdobić wnętrza chłopskich domów. W kontekście lokalnym, tradycyjne formy wycinanek, wykonywane były przed świętami Wielkanocnymi i Bożego Narodzenia przez kobiety w licznych wsiach w obrębie regionu oraz na jego pograniczach. Silne ośrodki wycinankarstwa istniały w północnej części łowickiego np. w Błędowie, Złakowie Borowym, Zielkowicach, Niespuszy, Retkach, Wierznowicach.

Wycinanki łowickie charakteryzuje rozbudowana forma, bogata kolorystyka i tematyka. Powstają one przez wielowarstwowe naklejanie najpierw na biały karton, a następnie kolejno na siebie, różnokolorowych elementów, począwszy od największych do najmniejszych. Większość form posiada jedną lub kilka osi symetrii. Do wycinania stosuje się do dziś nożyce do strzyżenia owiec, a do łączenia elementów klej gotowany z mąki żytniej. Pierwotnie funkcję kleju pełniło białko z kurzych jaj.

W przestrzeni tradycyjnego księżackiego domu wycinanki miały przypisane swoje miejsce. Na belkach biegnących pod sufitem wieszano okrągłe gwiozdy. Pomiedzy nimi umieszczano prostokątne, poziome kodry. Dużych rozmiarów kodry wisały także nad ławą pomiędzy oknami. Obok „świętych obrazów” wieszano pionowe, złożone z 2 pasków papieru tasiemki zakończone papierowymi frędzlami i zwykle zwieńczone gwiozdą (1).

Już od początku XX w. wycinanki łowickie stają się obiektem zainteresowania osób spoza środowiska wiejskiego: ludoznawców, kolekcjonerów, artystów. Dla „szerokiego świata” odkrył je krakowski malarz, uczeń Jana Matejki związany z Towarzystwem Polska Sztuka Stosowana, Leonard Stojnowski. Przebywając w okolicach Łowicza zebrał ich kolekcję i pokazał w 1901 r. na wystawie w krakowskich Sukiennicach. Prezentowane były także, jako jeden z najbardziej charakterystycznych elementów księżackiej kultury, w Muzeum Polskiego

Towarzystwa Krajoznawczego, które powstało w 1910 r. w Łowiczu za sprawą Anieli Chmieleńskiej oraz na licznych wystawach regionalnych przez nią organizowanych (2).

W latach 20. XX w. powstaje nowa forma wycinanki - gwiazda ażurowa. Technika jej wykonywania polega na wycinaniu z czarnego papieru ażurowej rozety. Na błękit nanoszone są kolorowe elementy, a całość wycinanki przyklejana jest punktowo na biały karton. Od tego momentu wycinanki łowickie stopniowo przestają funkcjonować jako ozdoba chałup i stają się pamiątką z regionu, chętnie kupowaną przez turystów przybywających do Łowicza m.in. z okazji słynnych procesji Bożego Ciała. Ten regionalny wymiar funkcjonowania już poza tradycją chłopską, podtrzymywała i kreowała cepeliowska spółdzielnia „Sztuka Łowicka” działająca w Łowiczu od 1951 r. do początku lat 90. XX w. Organizowała ona produkcję i sprzedaż wycinanek, jako tradycyjnego rękodzieła z regionu łowickiego. Popularyzowała je także poprzez liczne konkursy i wystawy. Pod koniec lat 70. XX w. spółdzielnia zatrudniała blisko 70 wycinankarek chałupniczek (3).

Dziś w samym Łowiczu i nielicznych wsiach, leżących na terenie regionu, działa aktywnie kilkanaście wycinankarek. Są to mieszkające w Łowiczu: Maria Brzozowska-Kosińska, Stanisława Kosiorek, Henryka Lus, Maria Radosiewicz, Maria Stachnał, Halina Theodoracopoulos-Droghitis, Danuta Wojda, Wiesława Wojda oraz Stefania Borkowska z Boczek, Krystyna Czubak z Nowej Niespuszy, Grażyna Gładka i jej córka Agnieszka z Zabostowa Dużego, Mirosława Grochocka z Lenartowa, Helena Miazek z Błędowa. Dwie twórczynie, pochodzące z Łowickiego - Maria Ciechańska i Mirosława Stefaniak, tworzą w Łodzi i Zgierzu. W Łowiczu działa też Edward Noniewicz, który tworzy wycinanki o charakterze nieludowym. Wśród motywów umieszczanych na wycinankach współczesnych pojawiają się tradycyjne drzewka kwiatowe, motywy zwierząt: kogutów, pawi, koni oraz postacie ludzkie ubrane w regionalne stroje, przedstawiane w aspekcie dawnej obrzędowości dorocznej czy rodzinnej. Czerpiąc z tradycji wycinankarki tworzą prace coraz bardziej nacechowane indywidualnym spojrzeniem, dawne wzory łącząc ze współczesną tematyką, eksperymentując z kolorystyką i formą.

Obecnie wycinanka łowicka w odbiorze ogólnopolskim i międzynarodowym często traci kontekst regionalny. Jest postrzegana jako symbol nie tylko kultury księżackiej, ale polskiej kultury ludowej w ogóle, a nawet symbol ludowości o charakterze międzynarodowym (4). Tak jak przestała być własnością tradycyjnej kultury chłopskiej, a stała się dobrem regionalnym, tak staje się dobrem globalnym. Jako rękodzieło mające korzenie w tradycyjnej kulturze chłopskiej, stała się obiektem zainteresowania nie tylko muzeów, kolekcjonerów, artystów, ale całej rzeszy firm produkujących rzeczmy mające kojarzyć się z ową kulturą. Są to przedmioty pamiątkarskie, użytkowe (galanteria papiernicza, biżuteria, ceramika, odzież, tkaniny etc.), a nawet artykuły spożywcze. Niestety w wielu przypadkach, w bezrefleksyjny, uproszczony i schematyczny sposób wykorzystuje się wycinanki w procesie projektowania wyżej wymienionych przedmiotów zubożając ich walory kolorystyczne i kompozycyjne, estetykę i tradycyjne piękno wypracowane przez

pokolenia wycinankarek. Dobrym rozwiązaniem tego istotnego problemu wydaje się być odwołanie się do bogactwa źródeł zgromadzonych w muzealnych kolekcjach oraz do twórców, którzy są mistrzami i posiadają tzw. „cichą wiedzę” dotyczącą wycinankarskich tradycji.

- 1) A. Chmieleńska, Księżacy (Łowiczenie), Nakładem Księgarni Geograficznej „Orbis”, Kraków 1925, s. 53
- 2) M. Chmieleńska, Życie i działalność Anieli Chmieleńskiej twórczyni Muzeum Etnograficznego Ziemi Łowickiej, Muzeum Narodowe w Warszawie, Warszawa 1963 r., s. 91
- 3) Sztuka i rękodzieło ludowe w XXX-leciu Spółdzielni „Sztuka Łowicka”, katalog wystawy, Muzeum Narodowe w Warszawie Oddział w Łowiczu, Łowicz 1978 r., s. 5-6
- 4) Na Białorusi, gdzie wycinanka ludowa jest wciąż żywym rękodziełem, w 2018 r. rozgorzała gorąca dyskusja nad bezkrytycznym wykorzystaniem sztuki ludowej w publicznej przestrzeni, gdy witryny jednej z galerii handlowych w Mińsku udekorowano motywami wycinanek łowickich.